

1-2
34/1986

Slovensky
narodopis

Na Slovensku poznáme mnohé kultúrne a umelecké prejavy, ktorých existenciu a vývin počas mnohých stáročí charakterizuje spoločný, základný tvorivý princíp — princíp tradície. Možno však medzi nimi nájsť i také, ktoré názornejšie ako iné dokladajú uvedený princíp stabilitou určitých prvkov tradície, vytvárajúc tým ich znakovosť v oblasti výtvarnej kultúry ľudu, ale i národnej výtvarnej tvorby vôbec. Medzi takéto patria napríklad niektoré segmenty tradičných ornamentálnych motívov, ako aj niektoré základné segmenty tradície kultúry odievania. Tieto dva okruhy tradícií sú i pre dnešok vnímateľné a použiteľné; v rôznych tvarových a funkčných variantoch dotvárajú charakter súčasného životného prostredia, kultúry a spôsobu života socialistickej spoločnosti v našej vlasti.

V poslednom tisícročí doklady o uvedených okruhoch tradícií kultúry a umenia možno na Slovensku sledovať pomerne kontinuitne zo storočia na storočie. Ich autentickosť overuje archeológia, historiografia, dejiny umenia i etnografia. Výber obrazových dokladov, ktorý prikladáme k nášmu bloku príspevkov o tradícií, nazvanému „Tradícia — k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme“, má za cieľ doplniť teoretické poznatky a poukázať na korene, kontinuitu i zmeny súvisiace s fungovaním jednotlivých ornamentálnych motívov a základu odevných stereotypov v konkrétnom časovom úseku a v konkrétnych, niekedy i odlišných kultúrnych a etnických spoločenstvách, ale najmä poukázať na ich udivujúcu tvorivú variatívnosť v ľudovej ornamentike a v ľudovom odevu na Slovensku od konca 18. do 1. pol. 20. stor.

Na obálke: 1. strana: Detail súseku, Drevo farbené hnedo, žltá a červeno. Haluzice, okr. Trenčín, koniec 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

4. strana: Detail súseku s vruborezovým dekorom poloblúkových roziet a solárnych motívov. Krná, okr. Lučenec, okolo pol. 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

Výber obrazových dokladov je z pripravovaných prác S. Kovačevičovej O vývine slovenskej ornamentálnej motiviky; Život a kultúra ľudu na Slovensku v ikonografických dokladoch (VIII.—XVIII. storočie). Texty k ilustráciám napísala S. Kovačevičová.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emilia Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

Slovenský národopis

I · 2
34/1986

OBSAH

ŠTUDIE

TRADÍCIE — K OTAZKAM TEÓRIE A PRAXE ICH PÓSOBENIA V SO- CIALIZME

- Úvod (Božena Filová)
Čirbes, Vladimír: Úvod ku konf-
rencii
Filová, Božena: Tradícia a potreba
jej teoretickej i praktickej interpre-
tácie
Arutunov, Sergej Alexandrovič:
Vzťah tradície a inovácie a rotačný
mechanizmus ich vzájomného pôsobe-
nia
Várossiová, Elena: Tradícia ako ka-
tegoria filozofie dejín a národa . . .
Marcelli, Miroslav: Tradícia a prob-
lém kontinuity vývoja
Kamenc, Ivan: Vzťah historiogra-
fie k historickým tradíciam
Horváth, Pavel: K niektorým otáz-
kam historických tradícii na Slovensku
Malová, Darina: Miesto a funkcia
politických tradícii v štruktúre poli-
tickej kultúry
Cistov, Kirill Vasiličič: Tradícia
vo svetle folkloristickej teórie
Frolec, Václav: Tradice o lidové kul-
tuře a tradice lidové kultury
Horváthová, Emilia: Dynamika
tradície v oblasti duchovnej kultúry
Leščák, Milan: Hodnotové a znakové
aspekty skúmania etnokultúrnych tra-
dícii
Mrlian, Rudolf: Dramatické umenia
vo svetle tradícií
Burlas, Ladislav: Naše hudobné de-
dičstvo
Bakoš, Ján: Tradícia a umeleckohis-
torické vedomie na Slovensku
Biathová, Katarína: Umelecká au-
tenticitá a úkaz opakovania v stre-

dovekom výtvarnom umení	137
Kusý, Ivan: Tradícia a literárne de- dičstvo	149
Marčok, Viliam: Tradícia a kontinui- ta v socialistickom realizme	152
Kon, Igor Semionovič: Kontinuita kultúry a problémy etnografie detstva	163
7 Baláž, Ondrej: Funkcia tradícii vo výchove	178
9 Jakubíková, Kornélia: Funkcia tradicie v obyčajach životného cyklu človeka	191
13 Botík, Ján: Sociálna migrácia ako či- nitel fungovania tradícii ľudovej kul- túry	196
33 Danglová, Olga: Vzťah tradicie a módy	202
40 Kováčevičová, Soňa: Etnografic- ký atlas Slovenska ako prostriedok spoznávania tradícii spôsobu života a kultúry ľudu	218
46 Urbancová, Viera: K funkcií tra- dícii v dejinách etnografie	227
52 Burlasová, Soňa: Kontinuita folk- lórnej tradície	233
60 Beneš, Bohuslav: Tradice a inovační procesy ve folkloru	240
68 Liba, Peter: K niektorým otázkam vý- vinu a pokroku v literárnej tradícii	249
78 Noga, Július: Tradícia a literatúra pre deti	257
84 Kopál, Ján: Tradícia a vývin v tvor- be a recepcii literatúry pre deti a mlá- dež	262
92 MATERIÁLY	
105 Žilák, Ján: Tradícia výroby drevené- ho riadu v Českom Brezove	269
115 DISKUSIA	
123 Habovštíak, Anton: Nárečové areá- ly a etnografia	278
128 Rípká, Ivor: O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej kar- patológie	286

RECENZIE A REFERÁTY

- Ivana Holzbachová, Člověk a dějiny (Václav Frolec)
 K. Marešová, Uherské Hradiště – Sady (Vladimír Turčan)
 J. Žudel, Stolice na Slovensku (Juraj Podoba)
 Krupinské prísne právo (Juraj Podoba)
 Bratislava Mateja Bela (Jarmila Paličková-Pátková)
 J. Stoklasa, Společenský rozvoj a životní prostředí (Peter Slavkovský)
 J. Musil a kol., Lidé a sídliště (Peter Salner)
 L. Tomek, Čí ruku do ohně (Peter Salner)
 Amazonky (Zora Vanovičová)
 K. Biathová, Maliarske prejavys stredovekého Liptova (Jiří Langner)
 M. Togner, Historický nábytok (Jarmila Paličková-Pátková)
 Š. Holčík, Pribory (Adam Prandá)
 Lubojsc, bože, Iubojsce, jaka je presladka (Mikuláš Mušinka)
 Chvála vina (Ema Drábiková)
 Pohádky, povídky a humorky ze Slezska (Viera Gašparíková)
 L. Dancs – Z. Németh, Orie šuhaj... (Soňa Burlasová)
 Kde na jabloních harmoniky rostou (Viera Gašparíková)
 Narodna tvorčisť ta etnografija 1983 (Mikuláš Nevrly)
 Létopis „Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung (František Kalesný)
 Zeitschrift für Volkskunde (Peter Salner)
 Číslo a myšlení (Peter Salner)
 A. D. Švejcar – L. B. Nikolskij, Úvod do sociolinguistiky (Zuzana Beňušková)
 Z. Ács, Nemzetiségek történelmi Magyarországon (Marta Sigmundová)
 I. Balassa, Die Lohnernte in Ungarn bis 1945 (Peter Slavkovský)
 H. Maeder – R. Kruker, Hirten und Herden (Ján Podolák)
 E. Bödi, Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása (Václav Frolec)
 S. B. Roždestvenskaja, Russkaja narodnaja chudožestvennaja tradicija v sremennom obščestve (Adam Prandá)
 H. S. Maslova, Narodnaja odežda v vostočnoslavianskikh tradicionnykh oby-

čajach i obriadach XIX–načala XX v. (Mikuláš Mušinka)	329
H. Böttner – G. Meissner, Bürgerhäuser in Europa (Peter Salner)	329
M. I. Steblin-Kamenskij, Mýtus a jeho svět (Hana Hlôšková)	330
Slovacki narodni kazki dľa molodšoho šklnohho viku (Mikuláš Mušinka) .	331
Tschechische Volksmärchen (Viera Gašparíková)	331
Krupa, A., Rozprávky ľaničky Žofky – Zosfka neni mesei (Jaromír Ječch) .	334
Ukrainska narodna tvorčisť (Mikuláš Mušinka)	335
Dytačij folklor (Mikuláš Mušinka) .	336
W. Scherf, Lexikon der Zauberhörchen (Jaromír Ječch)	337
Derevjane čudo (Mikuláš Mušinka) .	339
Chodyly opryšky (Mikuláš Mušinka) .	340
H. Strobach, Deutsches Volkslied in Geschichte und Gegenwart (Soňa Burlasová) .	342
L. Vargyas, Hungarian Ballads and the European Ballad (Oldřich Sirovátká) .	343
I. Kriza, A legendaballadák (Juliana Kováčová)	345
J. Krzyżanowski, Szkice folklorystyczne III. (Zuzana Profantová)	347
Paremiologičeskij sbornik (Zuzana Profantová)	348
The Wisdom of Many (Zuzana Profantová)	350
S. Genčev, Narodna kultura i etnografia (Peter Slavkovský)	352

СОДЕРЖАНИЕ

317 СТАТЬИ	
319 ТРАДИЦИИ — К ВОПРОСАМ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОЦИАЛИЗМЕ	
320 Введение (Божена Филова)	7
321 Цирбес, Владимир: Введение к конференции	9
322 Филова, Божена: Традиция и потребность ее современной теоретической и практической интерпретации	13
323 Арутюнов, С. А.: Соотношение традиции и инновации и ротационный механизм их взаимодействия	33
324 Варшова, Елена: Традиция как категория философии истории и нации .	40
325 Марцелли, Мирослав: Традиции и проблема преемственности развития .	46
326 Каменец, Иван: Отношение историографии к историческим традициям .	52
327 Хорват, Павел: К вопросу об исторических традициях в Словакии	60

Малова, Дарина: Место и функция политических традиций в структуре политической культуры	68	ДИСКУССИЯ	
Чистов, К. В.: Традиции в свете фольклористической теории	78	Хабовштак, Антон: Территории диалектов и этнография	278
Фролец, Вацлав: Традиции о народной культуре и традиции народной культуры	84	Рипка, Ивор: О некоторых аспектах соотношения между этнографией и лингвистической карпатологией	286
Хорватова, Эмилия: Динамика традиции в области духовной культуры	92	РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	
Лешчак, Милан: Ценностные и знаковые аспекты изучения этнокультурных традиций	105	INHALT	
Мрлиан, Рурольф: Драматическое искусство в свете традиций	115	STUDIEN	
Бурлас, Ладислав: Наше музыкальное наследие	123	TRADITIONEN – ZU DEN FRAGEN DER TEORIE UND PRAKTIK IHRER WIRKUNG IN SOZIALISMUS	
Бакош, Ян: Традиция и художественно-историческое сознание в Словакии	128	Einleitung (Božena Filová)	7
Биатова, Катарина: Художественная аутентичность и примеры повторения в средневековом изобразительном искусстве	137	Cirbes, Vladimír: Einleitung zur Konferenz	9
Кусы, Иван: Традиция и литературное наследство	149	Filová, Božena: Die Tradition und die Notwendigkeit ihrer derzeitigen theoretischen und praktischen Interpretation	13
Марчок, Вилиам: Традиция и непрерывность социалистического реализма	152	Arutjunov, S. A.: Die Beziehung zwischen Tradition und Innovation und der Rotationsmechanismus ihrer gegenseitigen Wirkung	33
Кон, И. С.: Преемственность культуры и проблемы этнографии детства	163	Várossová, Elena: Die Tradition als Kategorie der Philosophie der Geschichte und der Nation	40
Балаж, Ондрей: Функция традиций в воспитании	178	Marcelli, Miroslav: Die Traditionen und das Problem der Kontinuität der Entwicklung	46
Якубикова, Корнелия: Функция традиций в обычаях жизненного цикла человека	191	Kamec, Ivan: Die Beziehung der Historiographie zu den historischen Traditionen	52
Ботик, Ян: Социальная миграция как фактор функционирования традиций народной культуры	196	Horváth, Pavel: Zu einigen Fragen der historischen Traditionen in der Slowakei	60
Данглова, Ольга: Отношение традиции и моды	202	Malová, Darina: Der Platz und die Funktion der politischen Traditionen in der Struktur der politischen Kultur	68
Ковачевичова, Соня: Этнографический атлас Словакии как средство познания традиций быта и культуры народа	218	Cistov, K. V.: Die Tradition im Lichte der folkloristischen Theorie	78
Урбанцова, Вера: К вопросу о функции в истории этнографии	227	Frolec, Václav: Die Tradition über die Volkskultur und die Tradition der Volkskultur	84
Бурлакова, Соня: Преемственность в фольклорной традиции	233	Horváthová, Emília: Die Dynamik der Traditionen im Bereich der geistigen Kultur	92
Бенеш, Богуслав: Традиции и процессы инноваций в фольклоре	240	Leščák, Milan: Die Werte- und Zeichenaspekte der Erforschung ethnokultureller Traditionen	105
Либа, Петер: К вопросу о развитии и прогрессе в литературной традиции	249	Mrlían, Rudolf: Die dramatische Kunst im Lichte der Tradition	115
Ноге, Юлиус: Традиции и литература для детей	257	Burlas, Ladislav: Unser musikalisches Erbe	123
Копал, Ян: Традиции и развитие в литературе для детей и молодежи	262	Bakoš, Ján: Die Tradition und das kunsthistorische Bewusstsein in der Slowakei	128
МАТЕРИАЛЫ			
Жилак, Ян: Традиция поделки деревянной посуды в селе Чески Брезов			

Biathová, Katarína: Künstlerische Authentizität und Erscheinungen der Wiederholung in der bildenden Kunst des Mittelalters

Kusý, Ivan: Die Tradition und das literarische Erbe

Marčok, Viliam: Die Tradition und die Kontinuität des sozialistischen Realismus

Kon, I. S: Die Kontinuität der Kultur und die Probleme der Ethnographie der Kindheit

Baláž, Ondrej: Die Funktion der Traditionen in der Erziehung

Jakubíková, Kornélia: Die Funktion der Tradition in den Bräuchen des menschlichen Lebenslaufes

Botík, Ján: Soziale Migrationen als Faktor des Fungierens der Traditionen der Volkskultur

Danglová, Olga: Die Beziehung zwischen Tradition und Mode

Kovačevičová, Soňa: Der Ethnographische Atlas der Slowakei als Mittel zum Studium der Lebensweise und Kultur des Volkes

Urbancová, Viera: Zur Funktion der Tradition in der Geschichte der Ethnographie

Buršáková, Soňa: Die Kontinuität der Folkloretradition

Benes, Bohuslav: Die Tradition und die Innovationsprozesse in der Folklore

Liba, Peter: Über einige Fragen der Entwicklung und des Fortschritts in der literarischen Tradition

Noga, Július: Die Tradition und die Kinderliteratur

Kopál, Ján: Die Tradition und Entwicklung in der Kreation und in der Rezeption der Kinder- und Jugendliteratur

MATERIALIEN

Žilák, Ján: Die Tradition der Erzeugung des Holzgeschirres in Český Brezov

DISKUSSION

Habovštíak, Anton: Mundartliche Gebiete und die Ethnographie

Ripka, Ivor: Über Aspekte der Beziehung zwischen der Ethnographie und der linguistischen Karpatologie

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

137		
149	TRADITIONS – TO THE QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE OF THEIR FUNCTIONING UNDER SOCIALISM	
152		
	Introduction (Božena Filová)	7
163	Cirbes, Vladimír: Introduction of the conference	9
178	Filová, Božena: Tradition and a necessity of its theoretical and practical interpretation	13
191	Arutunov, Sergej Alexandrovič: The relation between tradition and innovation and the rotary mechanism of their mutual effect	33
196	Várossová, Elena: Tradition as a category of the philosophy of history and nation	40
202	Marcelli, Miroslav, Tradition and the problem of the development continuity	46
218	Kameneč, Ivan: The relation between historiography and the historical traditions	52
227	Horváth, Pavel: On some questions concerning the historical traditions in Slovakia	60
233	Malová, Darina: The place and function of political traditions in the structure of political culture	68
240	Cistov, Kirill Vasilievic: Tradition in the light of folkloristic theory	78
249	Frolec, Václav: Tradition on folk culture and the tradition of folk culture	84
257	Horváthová, Emilia: The dynamics of tradition in the sphere of spiritual culture	92
262	Leščák, Milan: The value and character aspects concerning the investigation of ethnocultural traditions	105
	Mrlían, Rudolf: Dramatic art in the light of traditions	115
269	Burša, Ladislav: Our musical heritage	123
	Bakoš, Ján: Tradition and the artistic and historical consciousness in Slovakia	128
278	Biathová, Katarína: Artistic authenticity and the phenomenon of repetition in the medieval creative art	137
286	Kusý, Ivan: Tradition and the literary heritage	149
	Marčok, Viliam: Tradition and the continuity of socialistic realism	152

Koň, Igor Semionovič: Continuity of culture and the problems of the ethnography of childhood	163	Liša, Peter: On some questions concerning the development and progress in literary tradition	249
Baláž, Ondrej: The function of traditions in upbringing	178	Nohe, Július: Tradition and the literature for children	257
Jakubíková, Kornélia: The function of tradition in the customs of man's life cycle	191	Kopál, Ján: Tradition and the development in the creation and reception of the literature for children and young people	262
Botík, Ján: Social migrations as a factor of functioning the traditions of folk culture	196	VARIOUS MATERIAL	
Danglová, Olga: The relation between tradition and fashion	202	Žilák, Ján: Tradition of the Making of Wooden Kitchen Utensils in Český Brezov	269
Kovačevičová, Soňa: Ethnographical Atlas of Slovakia as a means of knowing the traditions concerning the way of life and culture of the folk			
Urbancová, Viera: To the function of tradition in the history of ethnography	218	DISCUSSION	
Burlasová, Soňa: Continuity of folklore tradition	227	Habovštíak, Anton: Dialectal Areas and Ethnography	278
Beneš, Bohuslav: Tradition and the innovation processes in folklore	233	Ripka, Ivor: On some Aspects of the Relation between Ethnography and Linguistic Carpathology	286
	240	BOOKREVIEWS AND REPORTS	

Štylizovaná holubica na plásti strieborného velkomoravského gombíka, 9. storočie. Foto AÚ SAV

VZŤAH TRADÍCIE A MÓDY

(Na príkladoch ľudovej výtvarnej kultúry Slovenska)

OLGA DANGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Dedinské spoločenstvo, tak ako ho poznáme u nás v období 19. a prvej pol. 20. stor., bolo viac tradičionalistické ako dnešné. Jeho spôsob života a práce, fungujúci podľa tradičných noriem, sa v priebehu času menil len veľmi pozvoľna, čo sa prejavilo v kultúrne stabilizačných tendenciach, smerujúcich k väčšej stagnácii, kludu, ignorácií zmien, v traktovaní vlastného života ako repeticie vzorov jestvujúcich od nepamäti, i keď ony v priebehu vývinu predsa určitým zmenám podliehali. Vo sfére výtvarnej sa tieto tendencie zrkadlili v záchovaní foriem, tvarov, ktoré pretrvali stáročia.¹

Napríklad v geometrickom ornameente (rozety, svastiky), tak ako sa zachoval v dekoratívnej rezbe na súsekoch, piesťoch, prasliciach, realizovanej najjednoduchšími zdobnými technikami, rozšírenými prakticky po celej Európe – rytím, dlabaním, vruborezom, alebo v geometrických vzoroch tkaného textilu (pruhy rozličnej šírky, zubovité, hviezdicovité vzory), nájdeme rozpoznatelné stopy stredovekých zdobných tradícií. Rovnako ak porovnáme tvary stredovekej keramiky z 11. – 14. stor. s tvarmi, ktoré sa vyrábali v hrnčiar-ských strediskách roztrúsených ešte v minulom storočí po celom území Slovenska, i s tvarmi, ktoré sa vyrábajú

podnes (pre zaujímavosť, zachovali sa práve v dielňach s viacstoročnou tradíciou výroby – Pukanec, Pozdišovce, Šivetice – v Gemeri siaha súvislá tradícia výroby keramiky až do 13. stor.), rozdiely sú malé. Podobne v kompozícii priestoru dedinskej izby, v rohovej schéme (pec oproti kultovému kútu so stolom) sa zachoval priestorový princíp príbuzný opisom románskych interiérov.² Mohli by sme predložiť i ďalšie príklady – krosienkový stôl,³ ktorý je vo svojom tvaru skoro úplnou kópiou gotického stola, všeobecne rozšírený v dedinských izbách ešte v minulom storočí, archaické tvary romboidných spiniek na košele a pod. Sú prikladom konzervativizmu foriem, technologických postupov, výtvarných princípov, konzervativizmu, ktorý mal osobitne priaznivé podmienky práve v tradičionalistickom charaktere dedinského spoločenstva.

Pre etnografa však nie je zaujímavé iba potvrdenie niečoho, čo sa z minulosťi zachovalo, ale skôr hľadanie príčinnosti transmisie tradície, okolností jej žitia a šírenia. Z toho hľadiska sú i medzi príkladmi, ktoré sme uviedli, rozdiely. V jednom prípade uchovaná tradícia pramení zo životnej nevyhnutnosti – napr. z nedostatku materiálnych prostriedkov, nedostatku hojnosti – čierne dymné izby, zariadené podľa stredove-

kej rohovej kompozícii primitívnym, tesársky zhotoveným nábytkom sa ešte v dvadsiatych rokoch nášho storočia zjavujú v ekonomickej zaostalejších regiónoch (Čičmany, Dolná Poruba, niektoré ďalšie obce v oblasti Strážovskej vrchoviny), alebo v inom prípade je to tradícia, ktorá sa uchovala preto, že jej hodnoty sú stále skutočné, aktuálne: napr. keramika, ktorá sa vyrába pomocou techniky vylepsenej ale archaickej technológie a so zachovaním pôvodných tvarov predovšetkým preto, že je to spôsob, ktorý sa stále vypláca a je stále vhodný. Časť výtvarnej tradície pretrváva podvedome, spontánne, mechanicky ako rukodielný návyk na určitý manuálno-technický postup alebo estetický návyk na určité princípy kompozície, ornamentiky, farebnosti. Z mnohých príkladov niekolko – tri typy stredoslovenských črpákov – východoslovenský, severoslovenský, stredoslovenský, každý z nich je založený na regionálne rozdielnych konštrukčných princípoch a výzdobe, vychádzajúcich z rozdielnej regionálnej tradície rukodielných postupov výroby črpákov inej v Gemeri a Spiši, inej v Liptove a Orave, inej na strednom Slovensku.⁴

V dekorovaní textilu, najmä vo výšivke, sa estetické návyky a technické postupy zachovávajú rovnako precízne a spontánne, avšak v omnoho väčšej škále diferencovaných lokálnych podôb. Charakteristickými porovnávacími znakmi čiémianskej výšivky je nadváznosť na renesančné tradície v technike (prelamovanie), ornamentike (geometricky štylizované motívy vtákov, kohútov, hviezd), ďalej štandardizácia vo výbere farieb, farebných zostáv. Zaužívané boli štyri farebné spôsoby – na biele, na miešano, na čierno, na červeno. Celkom iné kompozičné, technické a ornamentálne návyky platili pre trnavskú výšivku, kde v ornamentike dominovali vinuté rastlinné linie, vychádzajúce skôr z tradícií barokovej výšivky. Pre fareb-

nosť skladby bolo typické vždy vedúce postavenie jednej farby, najčastejšie žltej a jej odtieňov až po zlatú. Naopak v Hontianskych Nemciach bola žltá farba z farebnej palety vo výšivke celkom vylúčená s jediným iracionálnym zdôvodnením, že „je to najšpatnejšia farba čo môže existovať“. Nekládla sa otázka prečo.

Uvedené príklady sú zároveň dokumentom tradicionalizmu, konzervativizmu dedinského spoločenstva v zmysle bezalternatívnosti postupov. Nejestvuje tu problém výberu zo širokej škály výtvarných postupov, lebo prijaté zásady boli prirodzené a jediné možné. Bolo by napr. absolútne neprijateľné vyzdobiť čiémiansky kroj detvianskou výšivkou krivou ihlou.

Jednota postojov, estetických návykov a výusu súvisí okrem toho s ďalšou príznačnou vlastnosťou tradicionalizmu dedinského spoločenstva, t. j. s antiindividualizmom, s prevahou kolektivistickej tendencie. I keď boli ľudoví umelci a výrobcovia v dedinskom prostredí dostatočne známi, ich tvorba nebola anonymná, nemožno im uprieť osobnostný podiel na vývine ľudovej tradície, ich snahy o originalitu, ktorá je napr. jedným z najvýraznejších estetických princípov novovekého profesionálneho umenia, snahy o individuálne odlišenie a ozvláštenie vlastnej tvorby boli tlmenie, málo výrazné. Pohybovali sa v rámci výtvarných princípov známych danému spoločenstvu, v medziach invariantov prijatých spoločenstvom. Z toho plynne onen zvláštny neosobný charakter ľudového umenia.

V päťdesiatych rokoch nášho storočia, keď ešte v Šoporni nosila kroj stredná a staršia generácia žien, jedna z nadaných miestnych vyšivačiek zhotovila pre seba čepiec s neobvykle dekorovanou čelenkou. Miesto charakteristickej drobnozaikovitej štylizovanej ornamentálnej kompozícii vyšila naivný obrázok znázorňujúci dedinskú svadbu. Napriek

tomu, že zachovala techniku a v zásade aj výtvarný postup šopornianskej výšivky – skladanie plošiek vyšitých plochým stehom husto vedľa seba, jej spôsob traktovania figurálneho námetu bol pre ozdobu čelenky čepca natol'ko nezvyklý, natol'ko rušivý ako výtvarný princíp, že sa medzi ostatnými ženami vôbec neujal. Inou záležitosťou už bolo, keď sa tejto naivnej výšivky ujal výtvarník ÚLUV-u V. Kautman, podľa výtvarných pokynov ktorého sa potom takéto výjavy z dedinského života začali v Šoporni vyšívať ako obrázky, ktoré podnes poznáme z produkcie ÚLUV-u.

Tradicionalizmus kultúry ľudu, ktorý sa v minulosti prejavoval v konzervativizme foriem, výtvarných postupov, v sklone ignorovať náhle a pripúšťať len pomaly plynúce zmeny, prevažujúce antiindividualistické tendencie, to všetko boli príčiny, pre ktoré móda ako fénomén kvalitatívnych zmien vkusu nemohla byť aktuálna, nepatrila k estetickým potrebám človeka vtedajšej dediny. I vlastnosti módy idúce proti minulosti a smerujúce k pohybu, zmene, k snahe udivovať novosťou, fantáziou, v pozadí ktorých je bytostná potreba jednotlivca individuálne, ale i skupinovo sa odlišiť,⁵ to sú skoro všetko momenty, ktoré nemohli nájsť dostatočnú rezonanciu v takom kultúrnom prostredí, kde sa kládol dôraz na život podľa noriem tradície a kde sa činnosť jednotlivca podriaďovala hodnotám a vkusu kolektívnu.⁶

Ani jasne rozpoznejateľná nadvážnosť ľudového umenia na umeleckú produku ciu dvorov, kláštorov, či historických štýlov nebola módne motivovaná snahou o otrocké priblíženie sa novým, iným vzorom už i preto, že tieto boli väčšinou prevzaté refazovo z druhej, tretej ruky.⁷ Napr. korene bielej dierkovej výšivky na okolí Krupiny majú svoj zrejmý pôvod v empírovej a biedermeierovej výšivke, ktorá sa na prádle a bytovom textile udržala v blízkych mestečkách ešte na prelome storočia.

Nemohla by sa však udomáčniť v dedinském prostredí bez istého predpokladu v miestnych estetických návykoch. Na výzdobu kroja sa tu totiž pôvodne používala biela továrenská dierková čipka. Jej výmena za ručnú a neskôr strojom šitú výšivku podobného vzhľadu sa preto nepriečila lokálnemu vkusu.

Isté náznaky mechanizmov módy však možno pozorovať i v tradičnom dedinském prostredí. Sú nimi napr. v lokalitách s rozvinutou tradíciou dekorovania textilu drobné, o poznanie inakšie nuansy v motivických, kompozičných prvkoch výzdoby kroja, ktorých odtiene by pozorovateľ zvonka asi ľahko vedel posprehniť. Pre dedinské ženy však práve tieto nepatrné obmeny, varianty vo výzdobe boli prostriedkom individuálneho ozvláštnenia, preukázania sa niečim novým pri sviatočnej príležitosti.⁸ Variantnosť ako jedna z príznačných črt ľudového umenia tu vystupuje zároveň ako odtieň, prejav módnosti. V zásade však tieto prejavy neboli v tradičnom dedinském spoločenstve natol'ko dôležité ako zachovanie výtvarnej schémy stabilizovanej tradíciou.

Zdá sa to ako paradox, ale zárodočné príznaky mechanizmov módy, i keď nie módy v plnom slova zmysle, pozorujeme na slovenskej dedine už v priebehu 19. stor., v dobe, v ktorej predpokladáme najväčší rozkvet ľudového umenia u nás. Tieto príznaky mechanizmov módy sa prejavujú v triestení pôvodne jednotného základu ľudového umenia do drobnokresby početných lokálnych a regionálnych štýlov, prostredníctvom ktorých sa realizuje najmä potreba spoločenského a v tom i individuálneho odlišenia jednotlivých lokalít a regiónov Slovenska. Manifestácia skupinového postoja patrí k jedným z charakteristických znakov módy. Práve v tejto snahe o odlišenie, v možnosti porovnať sa s kvalitami a hodnotami inými než vlastnými – i keď vlastné kvality a hodnoty ostávali stále hlavným kritériom postu-

povania a výberu — tkvie zárodok postupného oslabovania vlastnej tradície, ktorá sa neskôr už neprijíma bezvýhradne ako jediná, ale ako jedna z mnohých.⁹

Ako skutočný sociálno-ekonomický fakt móda vrastá do spoločenského bytia a vedomia dediny až s postupujúcim a silnejúcim procesom civilizačným, industrializačným a tu už i s novou a narastajúcou snahou identifikovať sa s inou než s vlastnou tradíciou, teda najmä s mestskými vzormi, kde móda hrá podstatne väčšiu úlohu než v tradičionalistickej kultúre dediny. O móde v prostredí dediny sa azda spočiatku dá hovoriť skôr ako o dobovom postuláte. Spáľnový nábytok, ktorý sa napr. objavuje na Záhorí už na prelome storočia a komentuje sa sice tým, že sa „prehadzovala móda“, alebo zámena ľudového odevu za mestský ako „tratilo sa to, prefajmárčilo na módny, rakúsky (t. j. mestský) spôsob“. V pravom slova zmysle tu nešlo o formovanie módnych predmetov, javov, ale skôr o inakšie zafarbenie jestvujúcich mestských vzorov. Dedinské ženy, ktoré začínajú uprednostňovať mestské oblečenie, sa neobliekajú módne, ale akoby na mestský spôsob.¹⁰

V každom prípade však móda, tak ako vstupuje do života dedinského spoločenstva v procese jeho pomeštenia, vnáša do ľudovej výtvarnej tradície dezintegračné prvky. Ako príklad uvedieme sled výtvarnej produkcie jednej ľudovej výrobkyne z Lábu. Okrem počiatočných rôznych druhov ručných prác táto žena v tridsiatych rokoch už malovala steny interiérov podľa vtedy módnych papierových šablón, ktoré si sama vyhotovila, v štyridsiatych rokoch malovala vtedy módne hodvábne šatky a antipendiá pre kostol, krabice pre továreň Stollwerck, v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa preorientovala na sklomaľbu a nástennú maľbu krajiniek, v sedemdesiatych rokoch začala s olejo-

maľbou na poháre a taniere podľa tradičných ľudových vzorov. Sama tento sled komentovala tým, že vždy prišla móda na iné veci. V bezstarostnosti a nevyberanosti, s akou siahala po menlivých módnych formách, v úsilí o vstrebanie a osvojenie si meniacich sa príznakov módy, a napokon v ich vyústení do výtvarne a technicky málo náročných, ľahko stráviteľných foriem vidno opačný prístup, aký zaujímal v minulosti pri prijímaní nových vzorov tradičionalisticky orientované spoločenstvo dediny, kde bolo overovanie nových prejavov pomalé, dôkladné, a kým sa taký prejav zakorenil a zažil, prešiel dlhší čas.

V súčasnom dedinskom spoločenstve nadobúdajú prejavy módy značnú hodnotu. Čoraz častejšie pri výskumoch výtvarnej kultúry ľudu počúvame výroky „to sa mi páči preto, že je to moderné“ (Láb), „dnes sa likvidujú staré zariadenia, to je pre naše oči stará doba, dnes každý už len moderné chce“ (Sebechleby). Módne motivovaná snaha o napodobenie — skupinové utvrdzovanie sa cez módu — pocit, že kráčam s duchom doby, ale zároveň snaha o individuálne ozvláštnenie, sa prejavuje najmä v súčasnej kultúre bývania. Podľa predstáv o najnovšom módnom trende slovenského vidieka dom má byť s poschodím, izba zariadená stenou alebo nábytkovým kompletom, predzáhradka ohradená plotom podľa toho, ako má sused, ale inakšie ako má sused.

Ba aj estetické stotožnenie sa s kontinuovaním vlastnej tradície prebieha často podľa linky módy, cez ktorú zostrávanie pri tradičiach nadobúda sociálno-dištančné pozadie. Príkladom toho môžu byť zariadenia tzv. „slovenských izieb“ chát, o ktorých sa jedna zo starších informátoriek vyjadrila: *pro mladých ľudí je to pjekné, staré vjeci. Tí na to držá. Kolovrátky, chomúty, a ka-dejaké sprostosci zháňajú.* Tu majú miesto niektoré prvky ľudovej výtvar-

nej tradície podobne ako unikáty, v pôvodnej autentickej podobe svedčiace o dobrej vkuse v duchu módneho archaizujúceho trendu alebo napodobeniny v „ludovom“ štýle. Vankúše na válenky podľa tradičných vzorov, krojané bábiky, zdrobnely interiérov dedinskéj izby, modely, či zmenšeniny kolovratov, krosien, mlynov zdobiace sekretáre, samorasty, z ktorých sa ne-robia stolčeky, ale kvetináče a svietniky (Liptovské Sliače), police s ručne maľovanou keramikou, to všetko sú väčšinou skomoleniny foriem a predmetov, ktoré úmyselne preberajú tvaroslovie ľudového štýlu.

Nostalgické návraty do výtvarnej minulosti dediny, sprostredkovanie tradície módou, sa tu však deje v rýchлом

menlivom, ozvlášť užívcom výbere z tradície, nie v jej utvrdení podľa zdedeného prirodzeného spôsobu myslenia a tvorby, fungujúceho v tradicionalistickom spoločenstve dediny.

Hoci pre súčasné dedinské spoločenstvo je tradícia vlastného spôsobu života a kultúry stále dôležitá, jej mechanizmy šírenia sú iné. Váha aká sa kladie na fakt závislosti od minulosti, od predkov, je o poznanie slabšia. Kontinuovanie vlastnej tradície už ustupuje móde, i keď tradícia sa môže šíriť i prostredníctvom nej. Razíť cestu móde uľahčuje dynamický charakter doby i spôsob súčasného šírenia skúseností, hodnôt a vzorov, ktorý je vo veľkej miere určovaný masovokomunikačnými prostriedkami.

POZNÁMKY

- 1 Termín tradicionalizmus tu používame v zmysle mentálnosti charakteristickej pre členov takého spoločenstva, ktorého príznačným znakom bola nechuť k zmene a sklon uprednostňovať minulé, resp. tradičné hodnoty. Pritom artikulácia týchto znakov môže mať rôzny stupeň, lebo v skutočnosti máme do činenia so spoločenstvami viac alebo menej tradicionalistickými. V takomto kontexte osvetluje termín tradicionalizmus i SZACKI, J.: Tradycja. Przegląd problematyki. Warszawa 1971, s. 202–213.
- 2 Porovnaj SIENICKI, S.: Wnętrza mieszkalne. Warszawa 1962, s. 77–80.
- 3 Porovnaj tvary gotických stolov vyobrazené v publikácii CIMBUREK, F., HALÁK, J., HERAIN, K., WIRTH, Z.: Dějiny nábytkového umění. Brno 1948, s. 132–133.
- 4 Porovnaj KOMOROVSKÁ, M.: Črpáky v slovenských múzeach. Martin 1982.
- 5 Na dvojznačnosť módy, ktorá poskytuje zážitok zo spolupatričnosti s ostatnými, ale súčasne aj odlišnosti od nich poukazuje SIMMEL, G.: A divat. Válogatott társadalomelmeleti tanulmányok. Budapest 1973, s. 480.
- 6 Mnohoznačnú charakteristiku módy, za najvýraznejšie rysy ktorej okrem uvedených sa považuje dráždivosť, odlišnosť, prífažlivosť, zvláštnosť, novosť, pochopiv-
- telnosť, napodobiteľnosť podáva ŠINDELÁR, D. V súhlase s naším tvrdením hovori, že „móda nebyla aktuální v societách, kde byly po dlouhou dobu stabilizovány funkce, provozy, úkony a zvyky dané stabilitou vztahu k výrobním prostředkům a nástrojům a stability společnosti jako celku“. ŠINDELÁR, D.: Estetika užité tvorby. Praha 1978, s. 131–154.
- 7 Porovnaj HAUSER, A.: Filozofie dějin umění. Praha 1975, s. 212.
- 8 DANGLOVÁ, O.: K otázke variačného procesu v hontianskej ľudovej výšivke. Slov. Národop., 21, 1973, s. 23–49.
- 9 ARON, R.: Espoir et peur du siècle. Paris 1975, s. 98. Citované podľa SZACKI, J.: c. d., s. 208.
- 10 V skladbe mestského odevu, do ktorého sa začali napr. zliechovské ženy preobliekať v päťdesiatych rokoch nášho storočia, bádat ešte odlesk tradičných návykov. Podobne ako zliechovský ľudový odev zachovával líniu postavy a nezaobloval ju množstvom spodníčiek, štofových sukne, do ktorých sa ženy začali preobliekať, boli skôr rovné, úzke, nenazberané. Výber farieb a vzorov na kašmírových šatkach, ktoré nahradili tradičné čepce a „podviky“ sa rovnako prispôsoboval farebnému tónovaniu tradičnej miestnej výšivky.

ОТНОШЕНИЕ ТРАДИЦИИ И МОДЫ

Резюме

В статье на конкретных примерах из области изобразительного искусства затрагивается вопрос об отношении деревенского сообщества к традиции и моде, которые изменялись в процессе развития. О 19 веке и первой половине 20 века можно утверждать, что в то время деревенское сообщество было более традиционным, чем современное. Сильное влияние традиций было обусловлено образом жизни и труда, который в потоке времени изменялся крайне медленно, что в свою очередь сказалось на культурно-стабилизационных тенденциях. В сфере изобразительного искусства все это отразилось сохранением форм и образов, которые существовали столетиями. Консерватизм форм, изобразительных приемов, склонность игнорировать резкие и допускать только медленные изменения также как преобладание антииндивидуалистических тенденций, все это были причины того, что мода не могла как феномен быть насущной потребностью, она не принадлежала к эстетическим потребностям человека традиционной деревни. Такие особенности моды, которые всегда идут вразрез с прошлым, как стремление к движению, изменениям, к стремлению удивлять новизной, фантазией, зачем скрывается потребность человека к индивидуальному или групповому отличию, все это мо-

менты, которые не могли найти достаточно сильный резонанс в культурной среде, в которой основное ударение делалось на сохранение традиций в жизни и где деятельность отдельного человека подчинялась ценностям и вкусу коллектива.

В качестве действительно социально-экономического факта, мода входит в общественное сознание и бытие деревни только с цивилизационным процессом, с процессом индустриализации, с возрастающим стремлением сливаться с иной, чем своей традицией, с городскими образцами, в которых мода играет значительно большую роль. Этот факт является переломным моментом и в области изобразительного искусства, в котором влияние моды приобретает значительную ценность. Более того, даже эстетическое отождествление с преемственностью собственной традиции часто происходит по линии моды. Современные возвращения к изобразительному прошлому деревни однако происходят в быстром и изменчивом выборе из традиции, а не ее утверждении согласно унаследованному образу мышления и творчества. Пробиваться себе дорогу помогает моде как характер современной эпохи, так и современное распространение опыта, ценностей, образцов которые во многом обусловлены средствами массовых коммуникаций.

DIE BEZIEHUNG ZWISCHEN TRADITION UND MODE

Zusammenfassung

An konkreten Beispielen aus dem Bereich der darstellenden Kultur beobachtet die Autorin die Beziehung der Dorfgemeinschaft zur Tradition und zur Mode und wie sich diese Beziehung im Laufe der Entwicklung verändert hat. Man kann behaupten, daß die Dorfgemeinschaft im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts eher traditionalistisch als zeitgenössisch gesinnt war. Der große Einfluß der Tradition war durch die damalige Lebens- und Ar-

beitsweise bedingt, die sich im Laufe der Zeit nur sehr langsam änderte. Dies äußerte sich auch in der Tendenz die Kultur zu stabilisieren. In der Sphäre der darstellenden Kultur spiegelte sich diese Einstellung in einer Bewahrung der Formen und Gestalten ab, die Jahrhunderte überdauert hatten. Der Konservativismus in den Formen und Darstellungsmethoden, die Neigung plötzliche Veränderungen zu ignorieren und nur langsam verlaufende

Verwandlungen zuzulassen sowie die überwiegend antiindividualistischen Tendenzen waren die Ursache dessen, daß die Mode als Phänomen nicht aktuell sein konnte, daß sie nicht zu den ästhetischen Bedürfnissen der Menschen im traditionellen Dorf gehörte. Auch die charakteristischen Eigenschaften der Mode, die gegen die Vergangenheit gerichtet ist, die nach Bewegung und Veränderung strebt und die durch Neuheit und Phantasie Verwunderung erregen will — wobei das Bedürfnis des Individuums nach einem individuellen, aber auch nach einem gruppenmäßigen Anderssein im Hintergrund steht — das sind alles Momente, die in einem Kulturmilieu, in dem besonderes Gewicht auf ein Leben nach der Tradition gelegt wurde, in dem das Handeln des Individuums dem Wertesystem des Kollektivs unterworfen war, keine genügende Resonanz finden konnten.

Als wirklich sozial-ökonomischer Fakt wächst die Mode in das gesellschaftliche Bewußtsein und in das Leben des Dorfes erst im Laufe des fortschreitenden Zivilis-

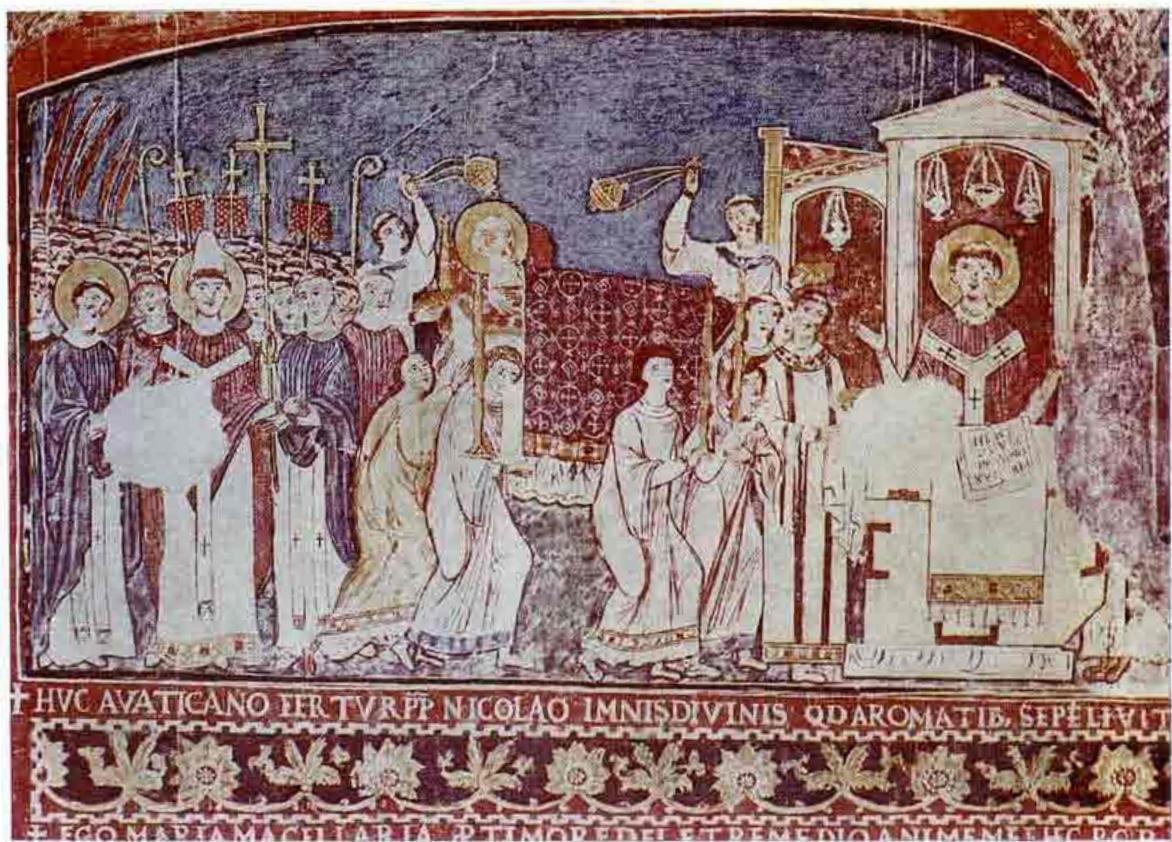
sations- und Industrialisierungsprozesses hinein, erst mit dem zunehmenden Streben, sich mit einer anderen als der eigenen Tradition zu identifizieren, den städtischen Vorbildern zu gleichen, bei denen die Mode eine wesentlich größere Rolle spielt. Diese Tatsache ist auch im Bereich der darstellenden Kultur das entscheidende Moment, wo modisch wirkende Äußerungen einen erheblichen Wert erlangen. Ja selbst die ästhetische Identifikation mit dem Bewahren und Fortsetzen der eigenen Tradition verläuft oft auf der Ebene der Mode. Die gegenwärtige Rückkehr zur künstlerischen Vergangenheit des Dorfes äußert sich jedoch in einer raschen, veränderlichen, das Besondere betonenden Auswahl aus der Tradition und nicht in einer Festigung der Tradition nach der ererbten Denk- und Schaffensweise. Der dynamische Charakter unserer Zeit sowie die heutige Art und Weise der Verbreitung von Erfahrungen, Werten und Vorbildern, die in hohem Maß von den Massenmedien bestimmt wird, ermöglichen es der Mode, sich ihren Weg zu bahnen.

Hliník (dnes časť Bytčé), okr. Žilina — pečat vznikla po r. 1784

Veľkomoravský bojovník v krátkom suknicovom odevu, nohaviciach a čižmách, a hodnostár so znakmi svetskej moci, strieborné nákončie, 9. stor., Mikulčice. Foto R. Bunčák

Košeľový odev a plášte svetských a cirkevných hodnostárov. Na ľavej strane uprostred Konštantín. Cyril a Metod v Ríme, nástenná maľba, Klimentský kostol v Ríme. Foto R. Bunčák

Dvojrohý účes štiavnických žien zavítý do podvijky, tabuľová maľba, 1506, Antol okr. Žiar n. Hr., dnes v Magyar Nemzeti Galéria, Budapest. Foto F. Hideg

Plášť v podobe súkenného prehozu tvoril v 15. stor. vrchný odev mešťanok i chudoby. Tabuľová maľba z r. 1474—1477. Košický dóm. Foto P. Havran

Odev bratislavského remeselníka povýšeného do šlachtického stavu charakterizoval v pol. 17. stor. prepásaný dolomán s bielym golierom a širokým klobúkom; knižná maľba z knihy cinárov, 1643—1710. Foto E. Sišková

Uhorský básnik Bálint Balassa, pochovaný v Hybiach. Odevom protitureckých bojovníkov bol červený dolomán s gombikmi a šnúrovaním, a čierna alebo hnedá, kožušinou podšíta šuba. Portrét zo 17. stor. Foto P. Havran

Obrazové doklady pochádzajúce z posledných desiatich storočí prinášajú bohatý materiál dokazujúci kontinuitu a vývin odevu a odievania, ako i kontakty existujúce medzi odevom ľudovým a ostatných spoločenských vrstiev Slovenska a Uhorska. Táto bohatosť dokladov súvisí so skutočnosťou, že maliari, rezbári a grafici si odevom, účesom, pokrytím hlavy a obuvou pomáhali pri spodobovaní určitých typov, a tým i spoločenských rozdielov. Známymi odevnými formami sa snažili priblížiť odlažitú náboženskú symboliku prostrediu, pre ktoré tvorili. Na základe tejto skutočnosti sa nám v ich dielach zachovali i doklady o regionálnych špecifických odevu. Zo širky dokladov vzťahujúcich sa k rozmanitým formám ženského a mužského odevu sme do nášho výberu zaradili len niektoré, varianty ktorých v rôznych strihových obmenách existovali v ľudovom odevu a napr. v 19. storočí normatívne určovali charakter ľudového odevu jednotlivých oblastí Slovenska.

V priebehu 14., najmä však v 15. storočí vrchný súkenný košeľový mužský odev prekonal strihovú zmenu. Od tejto doby sa datuje vrchný mužský odev rôznych zložitých foriem. Rôzne názvy, ktoré postupne dostával, súviseli nielen so strihom, ale i s materiálom a funkciou, ktoré jednotlivé formy v mužskom odevu plnili. Krátka sukniča bez rukávov sa obliekala pod brnenie a dostala názov kurtka. Priliehavý odev s rukávmi sa upredu šnuroval alebo zapínal. V cudzine ho volali vams, u nás dolomán. V priebehu 15.—18. stor. kurtky a dolomány prekonali ďalší strihový vývin, doklady čoho sa zachovali nielen na obrazových dokumentoch, ale i v strihových knihách krajčirov. Ako kabánice, čuhy boli súčasťou mužského ľudového odevu jednotlivých regiónov Slovenska. V podobe fraku, smokingu i saka existuje dodnes.

Na košeľu alebo rukávce s rubášom sa obliekal súkenný dlhý odev, ktorý sa v priebehu 15. stor. stal strihove takým bohatým, že sa rozdelil na dve časti — na naberanú sukňu a na živôtik. Ako vrchný odev slúžil však aj nadalej nedelený kus textilu zvaný plášt (paladium). Muži i ženy si ho na prsiach alebo na pleci upevňovali sponou. Akosť látky plášta a jeho dĺžka sa riadili spoločenským postavením nositeľa a príležitosťou, na ktorú sa obliekal. Knátke súkenné plášte nosili vojaci, dlhé svetskí a cirkevní hodnostári. Ženy pôvodne na znak pokory a smútka a za nečasu si plášte prehadzovali cez hlavu. Ľudové vrstvy sa uspokojovali kusmi hrubého súkna alebo plátna, reminiscencia čoho sa zachovala do zač. 20. stor. V odievaní starších žien sa na ten účel použili vytíkavé plachty alebo obrusy. Do súčasnosti spôsob takéhoto zahalenia pretrval vo forme rôznych prehozov, šatiek a ulniakov.

Zenské oblečenie nebolo úplné bez úpravy hlavy, ktorým sa diferencovali dievčatá od žien. Dievčenskú hlavu zdobili rozpustené vlasy alebo vlasy spletené do vrkočov. Hlavným znakom dievčenského účesu bola čelenka, ktorá mala niekoľko variácií začínajúcich šnúrkou a končiacich perlovou partou. Tieto party u šľachtických a patricijských dievčat patrili medzi šperky, zdobené drahokamami a drahými perlami. Party ako znak dievčat — dospelosti pretrvali v ľudovom odevu v rôznych formových variáciách do začiatku 20. storočia. S vydajom sa spájalo zavtie hlavy, čo v priebehu storočí vyústilo do rôznych foriem. Jednorohé, dvojrohé i kotúčové účesy, ktorých základné tvary sa módou menili, sa tvarovali nielen z vlasov, ale i pomocou rôznych podložiek. Vrchné čepce patrili k ozdobe odevu a v dôsledku toho boli formované z rôznych drahých materiálov. Podvijky halili nielen čepiec, ale i hlavu. V súvislosti s prudériou reformácie a striktnosťou španielskej módy sa veľké výstrihy a nápadné čepce začali považovať za márnivosť, ba až za nemravnosť a za hriech. Preto si ženy halili šiju a hlavu do veľkých šatiek a rôznych podvijkov. Dokladom prežívania takéhoto zahalonania boli do pol. 20. stor. napr. rôzne úpravy hlavy mnišok. V ľudovom prostredí sa rešpektovala presná norma tradicie v zložitých spôsoboch zavijania vidieckych žien, čo sa i dlho aplikovalo najmä v sú-

vislosti s obradmi a vekom žien. Variabilnosť rôznych účesov, rôznorodosť formy i výzdoby čepcov, ako aj odlišné spôsoby viazania menších šatiek i väčších ručníkov pomáhalo dotvárať regionálny charakter ženského ľudového odevu. V priebehu 20. storočia v súvislosti s emancipáciou ženskej módy a zvykom strihať si vlasy zmizli rozdiely medzi účesmi žien a dievčat. U staršej generácie však najmä na vidieku dodnes pretrváva zahanenie hlavy ženy do šatky. U mladšej generácie sa v športovom a zimnom odevu obnovujú rôzne spôsoby zahalenia hlavy do šálov a šatiek, čo propaguje aj súdobá móda.

Vydrná, okr. Pov. Bystrica — pečať použitá prvý raz r. 1870

DOLOMÁN — KURTKA

Uhorský bojovník v krátkom suknicovom
odeve na kachlici, 15. stor., Budapešť. Foto
Vármúzeum Budapest

Liptovskí zemani v krátkych súkenných
dolománoch, časť tabuľovej maľby, okolo
r. 1450, Lipt. Mara, dnes v Magyar Nem-
zeti Galéria, Budapest. Foto tamtiež

Roľník z okolia Bratislavы a drotár v krátkom súkennom odevе, strihom blízkom dolománom a šubám; kolorovaná rytina J. H. Bikkessyho, 1814. Foto S. Kovačevičová

Horehronský mužský odev s krátkou súkennou čuhou, 1. pol. 20. stor. Foto H. Látalová

Oravskí plátennici v dolománoch a kurtkách starého strihu i kabátoch a vestách mestského strihu, 1. pol. 19. stor.; olejomaľba M. Racskaya, 1840—1850. Foto S. Kovačevičová

NEDELENÝ VRCHNÝ ŽENSKÝ ODEV

▲ Nedelené plášte a košelový odev ako rúcha slovanskej, germánskej galskej a románskej knažnej, okolo r. 1000, knižná maľba — Hold národov z Evanjeliára Otta III. Foto S. Kováčevičová

◀ Súkenný nedelený plášť slúžil aj na zahalenie hlavy, detail tabuľovej maľby, 1494, Zápolského kaplnka, Sp. Kapitula, okr. Sp. N. Ves. Foto L. Sternmüller

Plachtičky ako vrchný nedelený ženský odev starien, Turie Pole a Hontianske Tešáre, 1. pol. 20. stor., okr. Zvolen. Foto J. Nový a S. Kovačevičová

Dvojrohé účesy a čepce bratislavských žien, koniec 16. stor., detail drevorezu z r. 1593.
Foto R. Bunčák

Dvojrohé účesy žien zavité do podvijok a ručníkov, Turie Pole, okr. Zvolen a Čičmany,
okr. Žilina, 30. roky 20. stor. Foto J. Nový a K. Plicka

ZAVITIE ŽIEN

Zavítie hlavy spišskej meštianky, detail tabuľovej maľby, zač. 16. stor., Spišská Sobota-Poprad. Foto L. Borodáč

Košická patricijská zavítá do podvijky a ručníka, detail plastiky Alžbety Uhorskej, 1474—1477, dóm, Košice. Foto L. Borodáč

Zavítie žien do ručníka, Žakarovce, okr. Sp. N. Ves a Šumiac, okr. B. Bystrica, 1. pol. 20. stor. Foto F. Hideg a S. Kovačevičová

◀ Banskobystrická mešťanka v čepci a dievča so zamatkovou čelenkou, časť tabuľovej maľby, 1509, B. Bystrica. Foto L. Sternmüller

▼ Mladá žena z Hel'py zavitá v čepci, 40. roky 20. stor., okr. B. Bystrica. Foto A. Paul

▼ Mladá žena z Ābelovej, okr. Lučenec, zavítá v čepci, so zamatkovou čelenkou, 1. pol. 20. stor. Foto A. Paul

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 34, 1986, číslo 1—2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ
Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVICHOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosálová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 34, 1986 № 1—2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 34, 1986, Nr. 1—2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 34, 1986, No. 1—2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 34, 1986, No. 1—2

Parait quatre fois par an, Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

49616